

SZEMELVÉNYEK A BUDAI KIRÁLYI KERTEK TÖRTÉNETÉBŐL

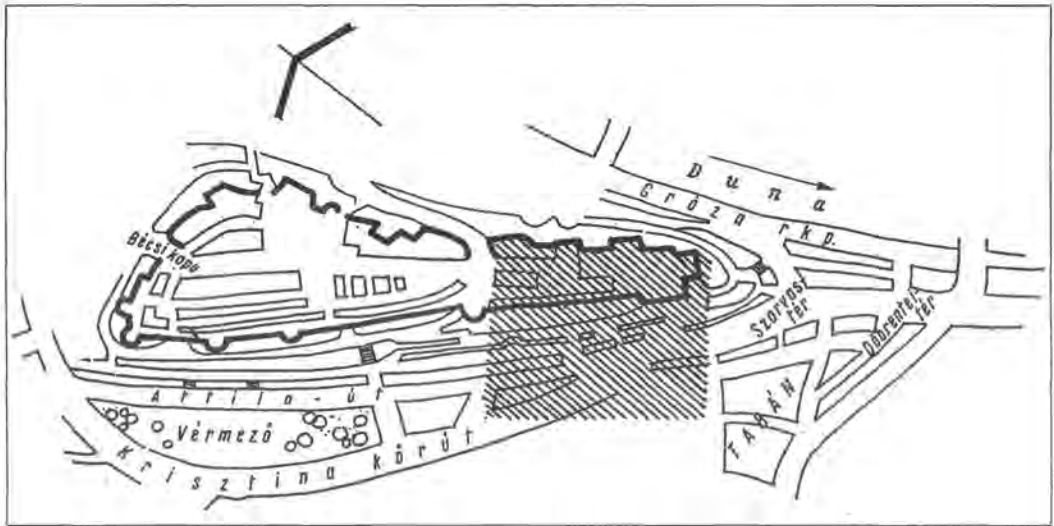
A budai körpanoráma látóhatárát egyik oldalon a meredek sziklafalú Gellérthegy, a másik oldalt a Csillaghegy lankái zárják. Közéjük ékelődik a Naphegy, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatódjon a fehér dolomit sziklás Sashegyben és még távolabb, a budai hegykoszorúban. Az egykori budai királyi várkertek ezeken a magaslatokon helyezkedtek el, a Várhegyen épített királyi rezidenciák közül szerte gyűrűzve. Mint ismeretes, IV. Béla volt az első, aki a tatárjárás után idetelepítette várát, ám ő maga még kevés időt töltött itt. A magyar középkor korai szakaszára jellemző módon irányító tevékenységét udvarával az ország városait, várait birtokközpontjait látogatva végezte. A XIII. század elején Budáról királyi kertek nem ismeretesek, és talán a fenti okok miatt nem is voltak. Az igaz, hogy már a legkorábbi időkben maradt fenn nyoma a köznép mezőgazdasági tevékenységének, szőlőtermesztésének, ám ezek nem voltak valódi kertek.

KERT szavunk, elkerekített, elkerekített, elkertelt helyet jelent. E fogalom lényege a növények gondos ápolása és fenntartása. 1055-ben olvasható először magyarul a tihanyi, bencés apátság alapítólevelében. Ugyanebben az okmányban megtaláljuk a „monyoró”, (mogyoró), a „körtvély” (körte), a „berkenye” magyar elnevezéseit is. Egy 1095-ben kelt oklevelünk tovább bővíti a felsorolást „bor”, „gyümölcsbokor”, „komló” szavainkkal, majd egy másik 1181-ből említi a „szőlő” és a „bab” nevét.

Temesvári Pelbárt budai ferences szerzetes összegyűjtött beszédeinek címlapján régi magyar gyümölcsöskert képét metszette fába az ismeretlen művész. A XIII. század közepétől tapasztalható, hogy a Várhegyen már igazi kertek különültek el. Ekkori okleveleink már számos magyar nevű fát,

Kertet övező fonott kerítés ábrázolása a pesti Belvárosi templomban levő középkori falfestményén.

A királyi kertek földrajzi határai

cserjét, zöltséget és gyógynövényt említenek. Pl. az esztergomi érsek 1243-ban panaszt tett, hogy almáskertjét és szénáját a dunai hajósok megdézsmálták. A királyi megtorlás nem késett: halálbüntetést rótt ki a tett elkövetőire.

Kezdetben a köz- és főemberek kövel, árokkal körülvett kertjeiben – már tudatos termesztés eredményeképpen – elsősorban haszonnövényekkel foglalkoztak. Ezt a legősibb kerttípust, – a haszon vagy ellátókertet – alakítja, formálja előbb a célszerűség, a gazdaságosság, később az esztétikai igény. A kertkultúra legfőbb meghonosítói már igen korán a szerzetesek voltak. A ferencesek az elsők, akik felfigyeltek a természetre, és ezáltal egyre jobban megismerték azt.

A kolostorkertek (hortus claustralis) a középkori Európában jótékonyan segítettek a növényismeretek bővülését. A kolostorok peristyles udvarát a keresztút négy részre osztotta, és ezekben a részekben nevelték az első dísznövényeket (Juniperus Sabina-t, a Boldogasszony ágát, vagy nehézszagú borókát). Az utak találkozási pontján általában kút, vízmedence vagy egy kiemelkedő szépségű növény állt. A kolostorkertek részei voltak a szerzetesi lakásokat övező kertek (hortus religiosorum), a vendégházhoz tartozó kertek (hortus hospitae), a kórház és orvosi lakás több, azonos nagyságú mezőre osztott gyógynövényes kertjei (hortus infirmariorum vagy Herbarium), a paradicsomi kert (hortus deliciarum), valamint a szőlős-, zöltséges- és gyümölcsöskertek, mely utóbbiak gyakran közösek voltak a temetőkerttel. Az idők során egy-egy kiemelkedő rendtag sírját gondosabban díszítették, került rá virág is. A középkori kolostorkerteknek ez a feltehetően római hagyományokat őrző rendszere hosszú időn keresztül mit sem változott, s hatással volt a budai királyi kertek kialakulására is.

A magyarországi kolostorkertek nagyságát, felosztását is a kialakult szokások határozták meg. A domonkosok, a ciszterek kertjeiket zárdáik, kolostoraik mellé, azok közelébe, jól védhető helyre telepítették, tipikusan sík vidékre. Megjelent Magyarországon néhány olyan rend is – a karthauziak, a karmeliták, és a kamalduliak, – amelyek életében különösen jelentős volt a kert. E rendek tagjai visszavonultan éltek, egyedül a kert jelenetett számukra valamiféle kapcsolatot a világgal. Azoknál a rendeknél, ahol fogadalom tiltja a húsevést, az élet fenntartására a növényi táplálék szolgált, melyet meg is termeltek saját kertjeikben. A karmeliták zöltség- és gyümölcsöskertjei különösen híresek voltak. Hosszú századokon át a kolostorok a gyógyítás központjai is voltak, így kertjeikben gyógyfüvek, „herbák” termesztésével is foglalkoztak.

A kolostorkertek mellett a kertek más típusa is kialakult. A főúri családokból számos rendtag és rendfőnök származott, ezek látogatták egymást, s így módon a kertkultúrát is terjesztették. Mind a kolostorkertekben, mind a világi kertekben az idők során egyre növekedett a növénytisztelet, a növényismeret. A virágágyások fokozatosan elkülönültek a haszonnövényektől, ami megvetette a díszkertek alapjait.

A XV. század első feléig sem Óbudáról, sem Budáról nem ismerünk kertábrázolást, sem leírást, de ekkorra már megvannak a kifinomult udvari – királyi és főúri – élet anyagi feltételei, amiből arra következtethetünk, hogy már léteztek díszkertek is. Ekkor változik meg alapvetően a korai haszonkertek helye és funkciója Budán. Amikor a nemesség és a főpapság a királyi vár, illetve a király udvara mellett telepszik meg, kisebb-nagyobb birtokokat vásárol. De kerti terményekkel távolabbi birtokaikról látják el háztartásukat – így egyre több díszkert alakulhatott ki. A király és a főurak példáját az alacsonyabb rangú nemesség és a polgárok is követték. A kialakuló új várbeli kertek elrendezését más kívánságok szabták meg mint a kolostorokét. Rapaics Raymund szerint: „...a belső szemlélődés, a béke, az öröklét mozdulatlanságába vetett hit megelégedhet azzal a kertrendszerrel, amelyeket a kolostorkertekben megismertünk...” A várak népe más volt. A kert építészeti és növényzeti, illetve állati elemei más rendszerben kellett, hogy összeillesszék. A várak és a várszerűleg megerősített városok világi népének kerti szükségleteit kellett kielégíteniük. Ezek

Szeder és szőlő ábrázolása kályhacsempén, a Budai Palota feltárásából. 14. és 15. sz., BTM Középkori Gyűjt.

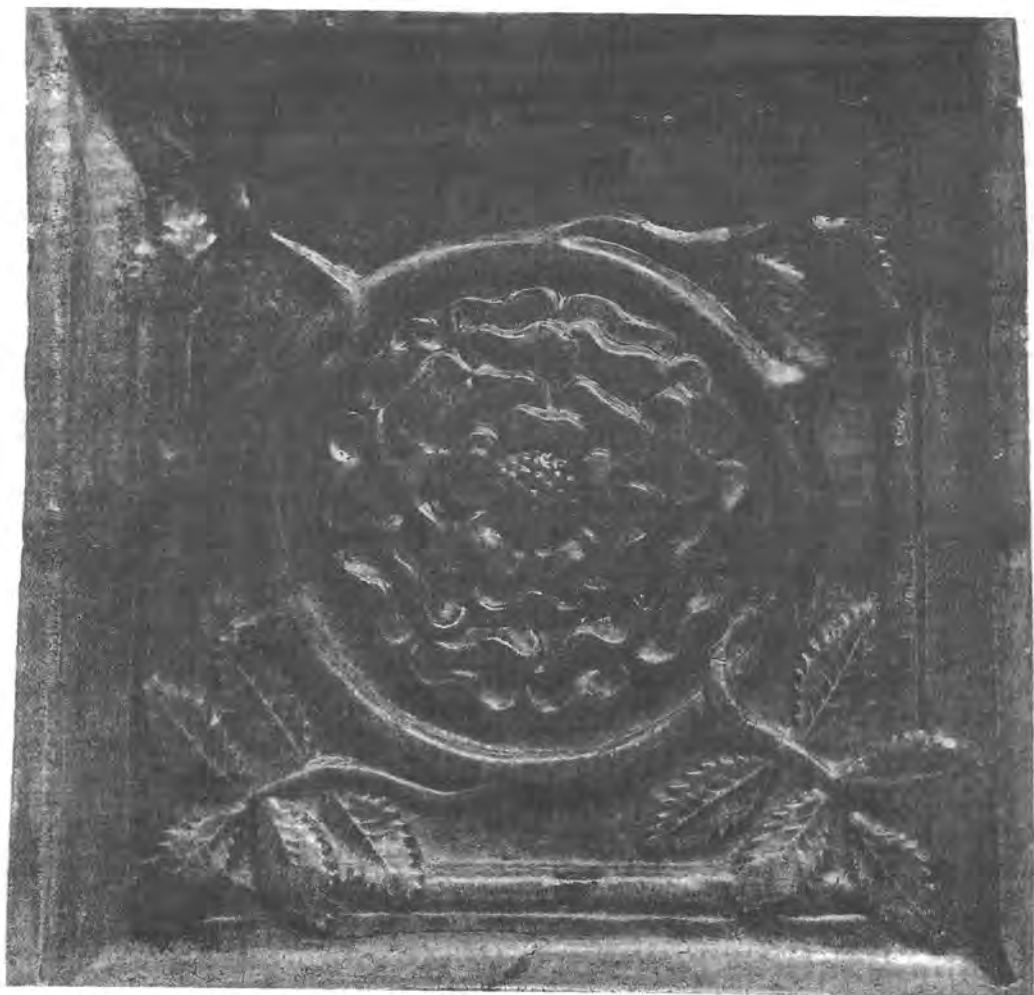

Nyúl és sün ábrázolása kályhacsempén, 15. sz. A Budai palota feltárásából, BTM Középkori Gyűjt.

a kertek a földi szépségekben gyönyörködni vágyó emberek alkotásai voltak. Vadászni járt, de kedves vadjait látni akarta a kertben is, ahol gyönyörködött azok mozgásában, színében, életében. Mindez együtt volt a középkori várkert.

A virágos fák bevonultak ezekbe a kertekbe, sőt a keresztes hadjáratok vitézei a sok pompás keleti növényt plántáltak át. A lakásokban is helyet szorítottak a virágoknak, növényeknek. Számos képzőművészeti alkotás tanúsítja, hogy megjelentek a vázákba állított virágok, majd a természetödevények (cserép, faveder, ládikó stb.) és bennük a kor legjellegzetesebb virágai: a világi szerelem jelképeként a szegfű, a szerénység jelképeként az ibolya, és az életörömet jelentő örökzöld buxus (puszpáng).

Nagy Lajos halála után a luxemburgi házból való Zsigmond trónra kerülésekor olyan palotát akart emelni Budán, amelynek nemcsak arányai, hanem rendeltetése is más mint az előző királyi épületeké. Budára összpontosította udvartartását, és az általa építtetett nagyszabású gótikus Frisspalota mellől már nem hiányoztak az épületnek méltó környezetet adó királyi kertek sem. Aeneas Sylvius Piccolomini meg is emlékezik erről 1441-ben írt tudósításában. Írása arra enged követ-

Rózsa ábrázolása kályhacsempén, 15. sz. A Budai Palota feltárásából. BTM Középkori Gyűjt.

keztetni, hogy Zsigmondnak tulajdoníthatjuk a budai királyi kertek telepítésének megkezdését, mivel a Friss palota építése után rendeletet adott ki a környék kertészeti rendezésére is. Valószínűleg a Szarvas tér – Attila utca – Dózsa szobor és a Várhegy fennsíkja által határolt terület lehetett e kertek helye, amelyeket minden oldalról kőfal határolt. Nyomait egy 1959. évi leletmentés során meg is találták és azonosították. Voltak itt halastavak is, amelyek vízeről gondoskodni kellett. Ez komoly feladatot jelentett azon a Várhegyen, amelynek déli végén természetes vizek nincsenek. Zolnay László szerint az első dunai vízemelő gép 1416-ból ismert, mely a Dunából emelte ki a királyi vár szükséges vizét. A vízvezeték a Dunából a Várhegyre, majd onnan le a tabáni völgybe vezetett.

A reneszánsz idején a világgép megváltozott, a természet szeretete megjelenik a tudományokban és a művészetekben is. A Madonna ábrázolásokon gyakran találkozni kertjének padján, lugasa hűvösén üldögélő, gyermekében, virágaiban gyönyörködő úrnővel. A magyar nagyszonyok, egy-egy vár úrnői, az akkori szokások szerint maguk is szívesen gondozták növényeiket. E hölgyek gyermekkoruktól a természet szeretetére lettek nevelve, szenvedélyesen tudtak gyönyörködni a

Naspolyaábrázolás Mátyás kori vörösmárvány töredéken, a Budavári palotából. BTM Középkori Gyűjt.

virágokban, madarakban. Ízlésük formálta, irányította a mezei, kerti ünnepélyeket, játékokat, részt vettek a solymászatokon és a vadászatokon. De az asszonyok feladatai közé tartozott a betegek, az elesettek, a rászorulóknak gyógyítása is, ehhez szükség volt a gyógyfüvekre, a zöldsége, gyümölcsre.

Mátyás, trónralépése után nem elégedett meg az elődje által építtetett királyi rezidenciával. A Friss-palotát a reneszánsz eszményekhez híven átépíttette, kényelmi berendezéseit korszerűsítette. A királyi lakhely pompájához hozzájárult a budai Várhegy csodálatos fekvése, éghajlata és természeti adottsága is. Ezeket felismerték a kor kertépítői és ki is használták. Ebből az időből már ismert néhány név is, akik Mátyás kertjeinek alkotói voltak. Általános gyakorlat szerint az építész, a kertépítő, a berendező és a díszítő ugyanaz a személy. Giorgio Vasari munkájából tudjuk, hogy a Firenzéből jött Camicia Chimenti palotákat, pompás kerteket, templomokat alkotott Mátyás udvarában, és említi az építkezések vezetőjét, Baccio Cellinit is. Ezek szerint a két derék olaszt tekinthetjük az első, a kor színvonalán álló, budai, és talán a visegrádi királyi díszkertek alkotóiként. Nem lehetetlen az sem, hogy Benedetto da Maiano is részt vett a munkákban, annak ellenére, hogy ő mint építész és szobrász dolgozott.

A reneszánsz díszkert sok új elemmel bővült. Lényegesen megváltozik a szerepe, amit a budai kert is tükröz. A Jannus Pannonius által

1461-ben hazánkban hívott Antonio Bonfini 1490–96 között keletkezett leírásai pontosan megmutatják e változásokat. A reneszánsz kert egyik különleges díszje a felelevenített antik labirintus, az útvesztő volt. A nagyon kedvelt látványosságot élősvényszerűen ültetett fákból, cserjékből készítették. A Bonfini által említett tévelyítő Budán külön kertrészt foglalt el.

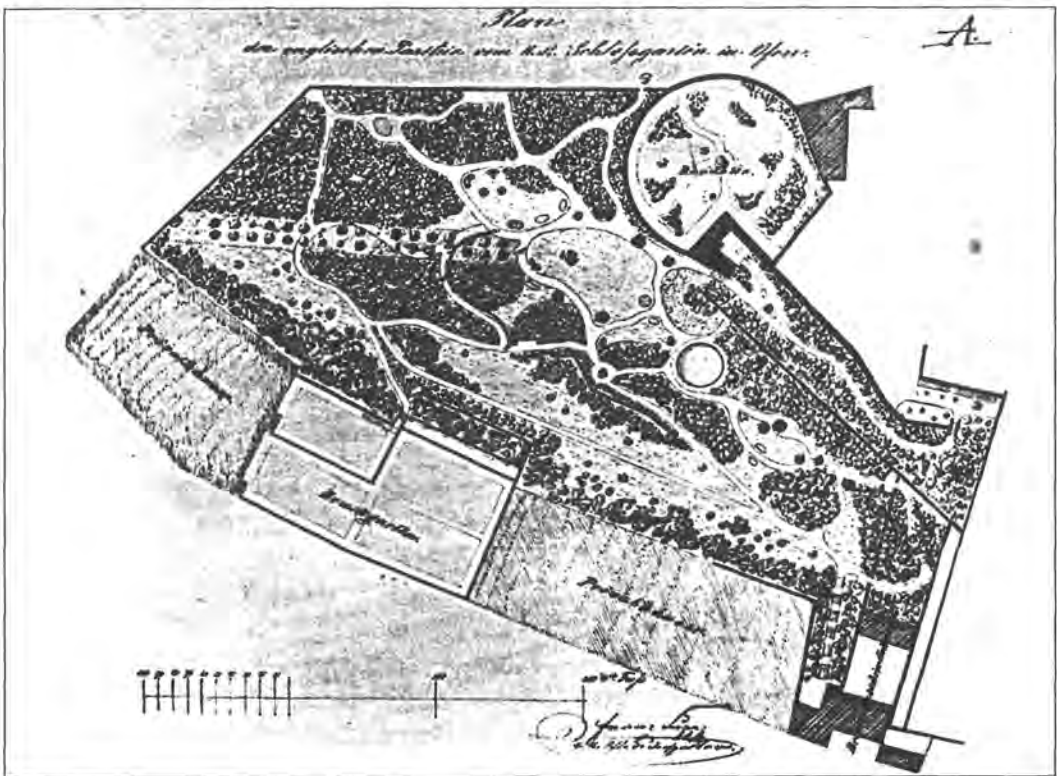
Ennek többféle változatát – leggyakrabban négyzet vagy kerek csigavonal mentén haladó formációt – alakították ki. Mivel e labirintusok azonos fajtájú növényekből álltak, ismertető jel nélkül, csak hosszas kísérletezés során lehetett kijutni belőle. A benne bolyongás sok mulatsággal járt, sok tréfás helyzetet teremtett, ami csak fokozta népszerűségét. Az útvesztőn átjutva a „madaras” (aviaria) tárult a szemlélődő elé. Ezek megformálása még ma is csodálatot kelt. A madaras valójában egy állatkert, amelyben gyümölcsfák sorakoztak, s a fák által határolt ligetben vashálók mögött éltek a hazai és külföldi madarak. Itt tartották a kedvenc hollókat, a vadászathoz használt idomított sólymokat, a vár daruját. De voltak itt drága ritkaságok, papagájok, indiai tyúkok és pulykák, sőt néhány túzok is. A madarakon kívül sok nagyvad és ragadozó is élt Mátyás várkertjében. 1469. június 25-én a király firenzei követe a velencei köztársaságtól egy nőtény oroszlánt kért. A Signoria nem késlekedett soká, sőt kettőt is küldött. Volt egy „hungaricum”, azaz ma-

gyar állatokból létrehozott specialitás is a király kedvtelésére, akinek ifjú korában tizenkét időmított dámszarvas vontatta hintáját.

Az állatos kertek után nagy füves térségek, tarka virágos rétek mellett rózsaligetek és ibolyaágyások között vezetett az út. A halastavak előtt fasorok, mesterséges barlangok, díszes medencék, szökőkutak voltak. Majd a királyi kertek elkülönített fontos része jött, a veteményes. Ez Budán különös tiszteletben állt, mivel nemegyszer maga a király is dogozgatott benne. Mátyás kedvence a vöröshagyma volt, amelyet olyan nagy becsben tartottak, hogy a királyi kincstárban őrizték! A Várhegy nyugati, napsugaras oldalán és a hozzá csatlakozó síkságon elterülő csodálatosan szép kerteket a Várpalotával kölépcső kötötte össze, egy másik fedett, boltzott kerti lejáró a királyi fürdőkhöz vezetett. Ezek a kert falain belül, a kert délnyugati részében lehettek. Közel a fürdőhöz – azokkal kapcsolatosan – pompás, kettős díszkút állt.

A legszebb, legnagyobb és legkedveltebb és minden bizonnyal ezért a legjobban karbantartott létesítmény a Buda határában az országot mentén, a városfalról három stádiumnyira épült bekerített vadspark volt, tele vadállattal. A budai hegyvidék évszázados fái alatt féltő gonddal nevelték a vadakat azok a királyi vadászok – venatores bubalinorum – akik külön rendet alkottak saját ispánjuk irányítása és joghatósága alatt. Mátyásnak – de már elődeinek is – Nyéken, és más Budavidéki helyiségben volt királyi nyaralója, illetve vadászkastélya, vadaskerttel. Közülük ismeretes a Csepel-sziget csúcsán levő, a solymári, a pomázi, a pilisszentkereszti, és a dömösi vadaskert.

Ám Mátyás halála után mindez a szépség semmivé foszlott. A gyenge kezű II. Ulászló uralkodásának második évében, 1503 farsangján, a ránk maradt feljegyzések szerint, a királyné nyolc tyúkot számlált meg mindössze baromfiudvarában. Bizony ebből aligha telt ki ünnepi lakoma. II.

Helyszínrajz a Budavári Palota angol (tájképi) kertjeiről a XIX. sz. közepén.

Ulászlóval kapcsolatban kerttörténeti adatunk kevés van. Nem úgy legfiatalabb öccsének, Zsigmond hercegnek, a lengyelek későbbi Öreg Zsigmond királyának budai tevékenységéről, minek kapcsán témánk egy új szempontja vetődik fel: a kereskedelmi célú kertészetek. Zsigmond hercegnek az 1500–1505-ös években Budán vezetett számadáskönyve sokat elárul a kor kertészeti kultúrájáról. A herceg gyakran vásárolt virágokat, gyümölcsöt és zöldséget a nyéki vadaskertből, amelyet ennek alapján az első kereskedelmi virágkertészetnek tekinthetünk Budán. Számos budai főúri, főpapi kert számára is innen vásároltak. Már 1388-ban Kanizsai János a Szt. György tér keleti oldalán – a mai Dísz tér 1–5. sz. házak helyén – 1500 forintért két egymással szomszédos házat szerzett. Ezeken a telkeken Pálóczi György érsek 1435-ben építtette fel az esztergomi érsek-ség nagy, középkori palotáját, kertekkel. 1454-ben Bodó Gergely jutott kerthez a Várhegy nyugati oldalán a Szt. Zsigmond utcában. (Bodó Gergely 1454-ben Buda várnagya, majd 1458-tól királyi tárnokmester volt. Ezekben a kertekben a régi hagyományok szerint elsősorban szőlőművelés volt. A kevés szántóterület, valamint a jelentős erdőterület miatt a szőlőművelés volt az egyedüli, viszonylag nagyobb jövedelmet nyújtó mezőgazdasági művelési ág. Ennek követ-

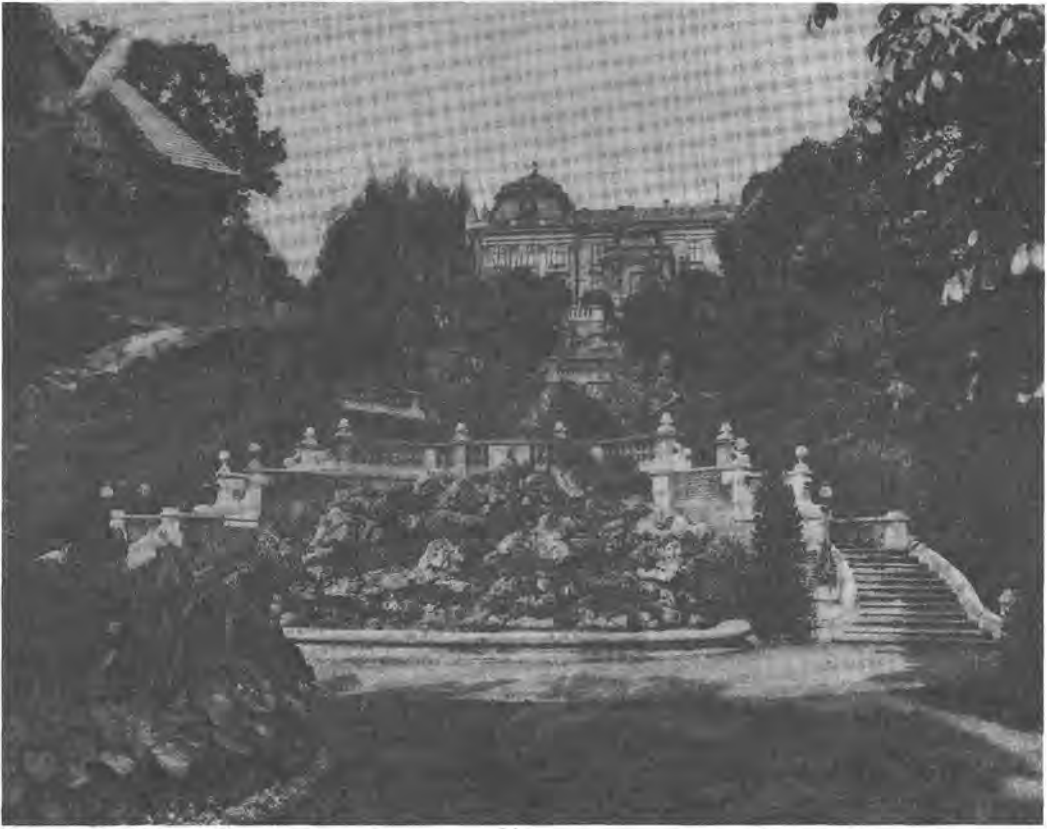
A Budavári Palota kertjének részlete a XX. sz. elején. Fotó, BTM.

keztében a szegényebb rétegek a nagy munkák idején előzőn-löttek a budai szőlőket. Nagy részük a róluk elnevezett, máig fennmaradt Kapás utca környékét lakta.

Mikor 1541-ben Szulejmán és nagyvezére Ibrahim megszállta a budai várat és a körülötte elterülő városokat: Óbudát, Budát és Pestet, a palotát romlani hagyták, de nem a kertet. Kertésztörténetünk, természetstörténetünk számára páratlanul gazdag és hasznos időszak ez a XVI. sz. második felétől a XVII. sz. utolsó harmadáig tartó török korszak. A híres török utazó Evlija Cselebi, ittjártakor 7000 szőlőskertet számlált meg. A törökök sokféle új, eddig ismeretlen dísznövényt hoztak meg nálunk (perzsaliliom, tubarózsa, orgona, tulipán stb.). A török nemcsak a Balkánon, hanem Nyugat-Ázsián keresztül is nyomult előre. Szébbnél szébb virágok jelennek meg táblákba ültetve a kertekben. Ekkor született meg a parterre, a kert virágtáblás központi tere.

A szőlő- és gyümölcsnevelés

A Budavári Palota kertjének részlete a XX. sz. elején. Fotó, BTM.

is új fajtákkal gazdagodott (kadar, csiri-csuri) és új tartósítási eljárásokat ismertünk meg, mint az aszalás, az aszúbor készítést. A nagy növénykultusz, kert-szeretet ellenére sem ismerünk egyetlenegy, a XVI. vagy XVII. sz.-ból származó hazai török kertábrázolást, ami összefügghet azzal, hogy az igazhitű nem ábrázolhat embert, még kertjében sem. Buda visszafoglalása, 1686. után a virágos, gyümölcsös, és szőlőskertek is letarolva érték meg az ostrom végét, és sokáig nem is gondoskodtak róluk.

Eddigi ismereteink szerint a nagyszabású és elsőként berendezett Déli Várkert megépítésének gondolata Sándor Lipót főherceg nádor nevéhez fűződik. A nádor minden bizonnyal e nagy munkába vonta be Bernhard Petrit (1767 Ptalz–1800-as é. eleje), akit 1793-ban hívott meg Zweibrückenből. Petri a szentimentális tájképi kertépítészeti stílus jeles képviselője és ennek jegyében alakítja át a Sándor grófok bárói, gr. Zichy Ferenc vedrői, gr. Viczay Mihály hédervári és br. Orczy László pesti kertjeit. Irodalmi munkássága is jelentős, és nemcsak leírja az általa átalakított kerteket, hanem megfigyeléseit és megjegyzéseit is rögzíti. A Várhegy déli oldalának rendezését és a kertépítést végezte el. Közvetlenül a palota körül – a hegy fennsíkján – nagy virágos parterre-t alakított ki, melybe térhatárolóul, illetve díszítőelemként nemcsak a régi bástya – és várfalakat, hanem a királyi vízemelő telepet – régi nevén Öntőházat – is bevonta. A kert fásításához, növényekkel való díszítéséhez itt is, csakúgy mint másutt, a kor divatos növényeit választotta, melyeket külföldről szereztek be. A leírásokból tudjuk, hogy a nádor kedvelt rózsáiból több száz tövet ültettek, és készítettek sziklakertet is.

Az 1755 körüli években a bécsi udvar vezető kertészének fiai kerültek alkalmazásra Budán 1808-ban: Anton, Karl és Waclaw Tost. A leírásokból úgy tűnik, hogy jól ismerték a korabeli kertépítészeti stílusokat. A kiválasztott és telepített növények által alkotott tervek arányaival, mértékeivel, alaprajzi elrendezésével olyan tartós művészi értékű park keletkezett a Várhegyen, amely méltán váltott ki elismerést. A Tost 1849-ben a harci események után a Várban elterjedt kolerajárványnak esett áldozatul. E híres kertész 40 évi budai működésével kiérdemelete nemcsak a nádor, hanem a város lakóinak elismerését is.

A szabadságharc után hamar elkezdődtek a helyreállító munkák, hogy az új királyi helytartó – Albrecht királyi főherceg – mielőbb beköltözhessen. 1854 nyarán elkészültek a Várhegy déli végén az első üvegházak, az ún. Parasztház és a J. Weiss és C. Neuwierth által áttervezett, a kerten át a Ferdinánd kapuhoz vezető feljáró is. 1857-ben készült el és vették használatba a mai Várkert-bazár helyén állt vízvezetéki épületet.

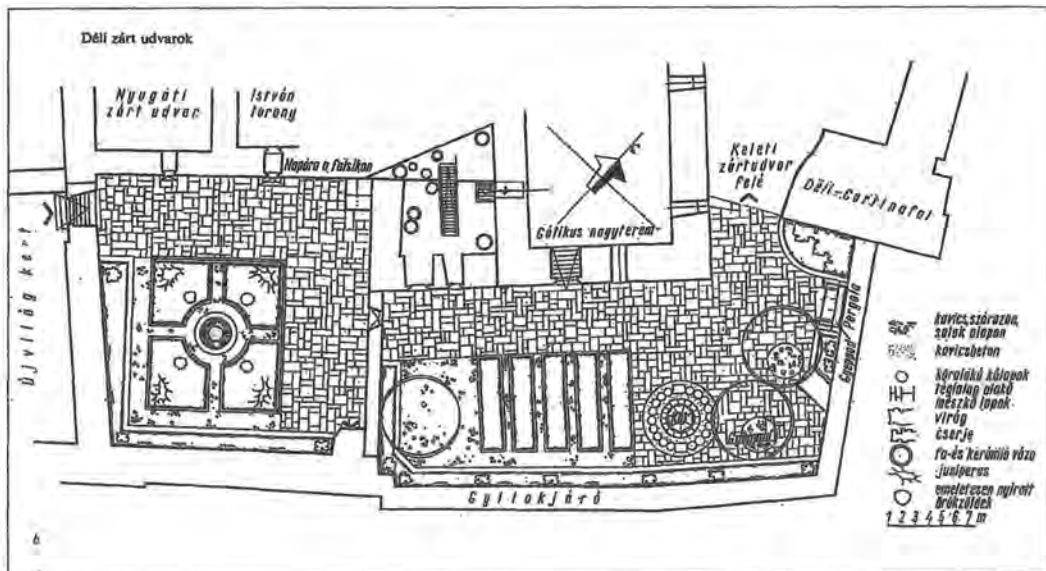
A Várkertészet – mely intézmény még a II. világháború után is működött – az 1800-as évek első felében keletkezett. Alapítójának az 1847-ben elhunyt József nádort tartják, aki már korábban is gondoskodott a szükséges növények neveléséről Alcsúton és a Margitszigeten. A Tost halála után a munkát a cseh származású Karl Mráz vette át és végezte 1903-ig.

Őt Witzel Nándor udvari kertgondnok követte, aki Siklóson született 1863-ban. A Bécsben és Schönbrunnban tanult kertész kinevezését 1896. október 31-én vette át. Első állomáshelye nem Buda, hanem a szervezetileg és gazdaságilag idetartozó Gödöllő volt. 1903-tól 1927-ig a Budai Királyi Kertek vezetője, s nevéhez fűződik az akkor nagyon híres Azalea- és Orchidea Gyűjtemény is, valamint a „Parasztház” előtti sziklakert tervezése és megépítése. Főkertésze Wlsak Pál volt, akiről – sajnos működését is beleértve – semmit sem tudunk, alkertsze Parg Alajos, a nagyhírű orchidea-termesztő, a Pálamaházat pedig egy Peitschik nevű kertész vezette. Witzel Nándor 1927-ben vonult nyugalomba, de 1933-ig szolgálati lakásában, az I. ker. Váralja u. 20-ban lakott. 1945. március 5-én, 82 éves korában hunyt el. Már életében ott van környezetében későbbi utóda, a Várkertészet utolsó vezetője: Szörényi (Strnad) Mihály. Szörényi 1881-ben született Kistapolcsányban, kertészeti tanulmányait 1903-ban végezte Budapesten, és 1910-ben került a Várba. 1927-ben nevezték ki kertészeti felügyelőnek, majd 1931-ben igazgatónak, mely tisztelet 1944-ig töltötte be. 1945-ben nyugdíjazták. 1944-ben hagyta el szolgálati lakását, amely a mai Csillag-erőd előtti területen állt. 1963-ban aranydiplomával tüntették ki, és még ez évben Budapesten halt meg.

A Királyi Kertek Igazgatósága Budapesten az I. ker. Váralja u. 20-ban székel, egészen 1945-ig. Az Igazgatóság hatásköre a budai – megközelítőleg 22 kh (12,5 ha) nagyságú – parkokra, a kb. 1 kh-on (0,6 ha) elterülő üvegházi telepre, a Kelenföldön (Budaörsi út 71.) létesített 2,5 kh-as (1,5 ha) ún. tartalékkertre és a gödöllői, majdnem 120 kh-as (70 ha) királyi kastélykertre terjedt ki. Az Igazgatóság élén a kertészeti igazgató állt. Állandó, ugyancsak kinevezett alkalmazott volt még: egy kertészeti főintéző (Budapesten), egy kertészeti intéző (Gödöllőn), egy irodatiszt és a két főkertész, mind a ketten Budapesten. A létszám további része (49 fő), szezonális, alkalmi munkás volt. A Kertészeti Tanintézet (a mai Kertészeti Egyetem) megalakulásáig – 1939-ig – minden évben változó létszámban gyakornokok is voltak. 1940-től a gyakornoki kötelezettséget eltörölték, s ettől kezdve már nem voltak a Várkertészetben „praxik”.

A háború pusztítása után az új –áttervezett – kert 1966-ban készült el. Május 1-én ünnepélyes megnyitóval indult új útjára a Várkert. A munkák Kiss E. Gusztáv tervei alapján, a Fővárosi Kertészeti Vállalat szervezésében zajlottak. A Déli-kert 1967-ben készült el, s került átadásra.

Végül emlékezzünk meg egy kuriózumról. A Várbeli növények között volt egy igazi unicum is, az Antirrhinum asarina nevű tátikafaj, mely a nagy rondella nyugati falának repedéseiben élt. Nem tudjuk honnan került ide, és hogy hogyan tartotta fenn magát. Elbeszélésekből tudjuk, hogy e növény 1930-ban került meghatározásra Mágocsy-Dietz Sándor botanikus révén. Ezt a spanyol-

Helyszínrajz a Budavári Palota angol (tájképi) kertjeiről a XIX. sz. közepén.

országi Pireneusokban honos virágot a szokásos módon magról eddig nem sikerült szaporítani, sem egyetlen példányát felnevelni. Pedig érdemes lenne visszatelepíteni, a régi hagyományok, a régi hangulatok felújítása érdekében. A kertek, a hangulatot aláfestő, megfelelő növényzet kiemeli a Vár patinás épületeinek varázsát, segíti a mai látogatót, hogy megértse, átérezze a letűnt korok, a régi magyarság értékeit.

ÉVA JESZENSZKY BUCSI

GARDENS OF BUDA CASTLE THROUGH THE EYES OF A GARDENER

SUMMARY

This study briefly reviews the historical development of Hungarian horticulture at Buda castle. By referring to existing sources, we may gain insight into the chronicle of the development of both the decorative and productive gardens at Buda Castle. The history of the gardens is outlined from their beginnings in 1095 to 1966. Through the introduction of various plants, the author evokes by-gone traditions, the atmosphere of the medieval gardens, and provokes the thought of restoring them to their former glory.

BÁNFFY MIKLÓS GRÓF, A SZÍNHÁZI LÁTVÁNYTERVEZŐ

1996 március 19-én kiállítás nyílt a Budapesti Történeti Múzeum Metszettárában „Az utolsó magyar királykoronázás képei” címmel, abból az alkalomból, hogy IV. Károlyt 80 éve koronázták meg Budapesten, a Mátyás templomban. A kiállítás azonban nem elsősorban magának a történelmi eseménynek kívánt emléket állítani, hanem annak a négy művésznek – Kós Károlynak, Györgyi Dénesnek, Kismarty-Lechner Jenőnek és Pogány Móricnak – akik a szertartás díszítését tervezték,¹ és akik a koronázás egyes jeleneteiről készült temperafestményeket készítették.

A Koronázási Ünnepélyt Rendező Bizottság művészeti és műszaki albizottságának elnöke gróf Bánffy Miklós országgyűlési képviselő volt, aki a koronázási dekorációval kapcsolatban szinte korlátlan hatalommal és döntési joggal rendelkezett. Ő bízta meg a négy fiatal, újító szellemű művészt a munkálatokkal és Schulek Frigyes² a Mátyás templom egykori restaurátor átépítője, – aki szintén a bizottság tagja volt – hiába tett meg mindent, nem tudta a templom átdekorálását megakadályozni.

Bánffy Miklós 1873 dec. 29-én született Kolozsvárott, s Budapesten hunyt el 1950 június 6-án. Politikus, író, *Kisbán Miklós* néven sikeres drámaíró. Egyetemi tanulmányait szülővárosában és Budapesten folytatta, ahol államtudományi doktorátust szerzett. 1901–1918 között országgyűlési képviselő, 1906-tól 1910-ig Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja. 1912³–1918 között a Magyar Királyi Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, majd 1921–1922-ben a Bethlen kormány külügyminisztere, végül 1923–27 között a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács elnöke. 1926-ban Erdélybe költözött, ahol a Magyar Népközösség elnöke lett. Észak-Erdély visszacsatolása után 1940-től öt éven át felsőházi tag. Időközben 1916-tól a „Kisfaludy Farsaság” tagja, az „Erdélyi Helikon” társaság szellemi irányítója és azonos című lapjának főszerkesztője.

Ha azonban azt hinnénk, hogy Bánffy egy, a színház-, és művészetkedvelő arisztokraták sorában, (mint intendáns elődei Keglevich István gróf, vagy Nopcsa Elek báró), nagyon tévednénk. Bánffy, Illés Endre megfogalmazásával „nagymeretű dilettáns”⁴ volt. Illés valószínűleg a drámákat és regénytrilógiát író művészt tartja – pozitív értelemben – dilettánsnak, mert Prousttal és Lampedusával hasonlítja össze.

Bánffy irodalmi munkássága, amely valamivel jobban feldolgozott⁵ mint képzőművészeti tevékenysége – rendkívül érdekes. Regényeiből megismerheti az olvasó a magyar arisztokrácia életét, szokásait. Ilyen értelemben a főnemesség Mikszáth Kálmánja, vagy Móricz Zsigmondja, mert a saját világát éppolyan kegyetlen pontossággal, könyörtelenséggel elevenítette meg, mint Mikszáth és Móricz a dzsentriét. Valószínűleg jól tett volna, ha egy szigorú szerkesztő, piros ceruzával a kezében lektorálja műveit, félretéve azt a tényt, hogy az egyik legrégebbi erdélyi grófi családból származó befolyásos politikus kéziratát tartja kezében.

Színházi vezetőként azonban még pozitív előjellel sem „dilettáns”. Az a néhány év, amit a Nemzeti Színház és az Operaház élén töltött, mindkét intézmény fénykora volt, a merész újítások, s egyidejűleg a közönségsikerek korszaka! Első dolga volt, hogy áthozta a Nemzetiből az Operába Hevesi Sándor⁶, századunk egyik legnagyobb magyar rendezőjét, s minden lehetőséget megadott neki, hogy megteremtse a XX. századi modern színházat Budapesten. Bánffy díszlettervező-